

Posudek habilitační práce

Dana DVOŘÁČKOVÁ, *Dvůr jako téma. Historiografie a koncepty výzkumu panovnické společnosti,*

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta, Ústí nad Labem 2020

PhDr. Dana Dvořáčková, PhD. se problematikou podoby, fungování a proměn dvorské společnosti obklopující české středověké panovníky se zabývá již řadu let. Do hloubky se věnovala především dvoru posledních Přemyslovců s výhledem do doby vlády prvních Lucemburků. Zná dobře písemné prameny, včetně hmotných, dobovou literární produkci, stejně jako bohatou novodobou historiografickou literaturu, včetně prací metodologických. Jako autorka i jako organizátorka četných tematických vědeckých konferencí, se také zamýšlela nad teoretickým uchopením pojmu dvůr, jeho vymezením, vnitřní provázaností a hierarchií (viz autorčině přiložená bibliografie). Předkládaná práce¹ je koncipována jako široké historiograficko-metodologické přehlednutí a analýzu české historické produkce věnované dvorské problematice. Autorka vychází z teze, že „*dvůr jako jednoho z (nejen) medievistických témat se plně rozvinulo a zahrnulo i mezinárodní kontext až po roce 1989*“ a z této premisy přistupuje k hledání pojetí dvora ve starší historiografii a k hodnocení prvních náznaků uvolňování dvorské problematiky, či jejích segmentů, jako samostatných témat. Cíl své práce deklaruje jako snahu: „*vyhodnotit dosavadní výsledky, a to na základě vyzdvižení a posouzení publikací konkrétních autorek a autorů.*“

Téma středověkého panovnického dvora v české historické literatuře mapuje v zásadě ve dvou liniích. V první ho sleduje v diachronní perspektivě zhruba do konce 20. století, v druhé se snaží postihnout postupné ukotvení naznačených otázek v české historické literatuře v posledních dvou desetiletích (IV. a V. kap.), včetně vyhodnocení jednotlivých studií z hlediska metodologických postupů. Základní charakteristiku bádání o dvoře primárně rozdělila podle vlastních kritérií vymezujících existenci a chod středověkého panovnického dvora a vyplývajících ze závěrů jejího předchozího, již publikovaného výzkumu. Vytvořila tak čtyři tematické bloky, v nichž sledovala: prostor dvora a jeho akční rádius (rezidenční sídlo, mobilita), sociální složení a vnitřní hierarchii dvora, místo a soukromí rodiny panovníka v dvorském soukolí a konečně tendence k normativnosti chodu dvora. Autorčin záběr je velmi široký, sahá od 13. století až na práh raného novověku. Upozorňuje i na zahraniční trendy a literaturu (zvláště německou), kterou ve vztahu k českému bádání využívá účelně, podle potřeby a závažnosti jednotlivých studií.

Po konstatování, že dvůr jako samostatné témata byl českými historiky (I. kap.) dlouho opomíjen (respektive nebyl vydělován, ale vnímán jako součást politicko-mocenských nástrojů panovníka, zvláště s důrazem na výkon vlády a reprezentaci), se kolegyně Dvořáčková nejprve zaměřila na problémy, které lze v souvislosti s „objevením“ dvorské tematiky označit za

¹ Co se názvu práce týče, přiklání bych se spíše k variantě podtitulu v podobě *Historiografie a koncepty výzkumu dvorské společnosti* nebo *společnost panovnických dvorů*. Úplně nevím, co si představit pod pojmem „*panovnická společnost*“.

výchozí, na vztah mezi politicko-sociálním fungováním dvora a prostorem jeho působnosti, neboli mezi dvorem a rezidencí. Přehledně pojala diskusi zaměřenou na definování rezidence (započaté německými historiky), jen mi trochu unikl její vlastní názor na užívání tohoto termínu, aniž bychom ho blíže specifikovali vysvětlujícím adjektivem. Domnívám se, že bez označení *panovnická* rezidence, *příležitostná* rezidence, *šlechtická* rezidence, apod. se neobejdeme, budeme-li chtít charakterizovat jak rezidenci, tak dvůr s ní spjatý (tak bylo také mnou myšleno poukázání na správní sídla v imediálních vedlejších zemích, na rozdíl od zeměpanských rezidencí v zemích, které měly status léna, viz slezská knížectví, moravské markrabství; zmínka na s. 53).

Ostatně otázka definice rezidence, stejně jako dvora na cestách je úzce spojena s námětem II. kapitoly (*Lidé a úřady*), což také sama autorka konstatuje a ke zmíněným otázkám se vrací v charakteristice dvorské společnosti. V této souvislosti se záslužně věnuje mimo jiné vymezení a postupnému formování úřadů (ne všechny z nich se udržely jako dvorské) a obtížnému definování panovnickovy rady, respektive bližšímu personálnímu uskupení rádců, jejich stabilitě, či naopak proměnlivosti, míře vlivu apod. Kolegyně Dvořáčková má pravdu, že stejně těžko postižitelní jsou i panovníkovi diplomaté; pro lucemburskou éru jen mohu podotknout, že mezi nimi byla řada duchovních osob, že skutečně byli často jmenováni *ad hoc*, ale někteří, včetně světských se opakují (např. Mikuláš II. Opavský). Teze o dvoře Karla IV. zastoupeném erby v jedné ze síní hradu v Laufu (s. 74), kterou vyslovil ve své naprosto zásadní studii Vladimír Růžek (1988), se opírá o dataci výzdoby do doby kolem narození Václava IV., což není přijímáno obecně.² Některé nové poznatky doplnil již V. Růžek, poněkud jiný výklad nabídl naposledy R. Novotný.³ Tato poznámka ale nikterak nezpochybňuje povzdech autorky, že Růžkova studie zůstala nedoceněna. Jen je k tomu možné dodat, že kromě nulového zájmu o dvůr nebylo v době vzniku stati ani žádoucí, ani prakticky možné do Laufu zajet. Za trochu zavádějící považuji označení „zeměpanské dvory“, i královský dvůr je zeměpanský. V uvedených případech nejsou primárně důležité příbuzenské vztahy k vládoucí dynastii, ale vztahy státoprávní. Jinými slovy Jošt je zeměpanem moravského markrabství, které drží jako léno českého krále, stejně jako třeba slezský kníže Václav se svým lehnicko-břežským lénem. Spíš jen na okraj – zdá se mi, že pojednání o kanceláři spadá do okruhu úřadů, nebo mohlo být alespoň zařazeno bezprostředně za jim věnovanou podkapitolou. Zajímavé a účelné je připomenutí praktické stránky fungování dvora jako společenství, tj. i jeho materiální a hmotné zabezpečení. Bohužel pravdou zůstává, že absence dvorských účtů a torzovitost dalších relevantních pramenů limituje bádání nejen pro vrcholný, ale i pro pozdní středověk.

² Viz můj článek *Hrady Karla IV. v Laufu a Tangermünde*, in: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, ed. M. Nodl – P. Sommer, Praha 2004. Stavební zhodnocení v širší perspektivě viz autorkou citovaný Richard Němec.

³ RŮŽEK, Vladimír, *Neue Erkenntnisse zum Laufer Wappensaasl*, in: Burg Lauf a.d. Pegnitz. Ein Bauwerk Kaiser Karls IV., ed. Daniel Burger, (=Schriften des deutschen Burgenmuseums, Bd. 2), Nürnberg 2006, s. 71-80; trochu jiný výklad v citované stati Robert NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie v pozdně středověkých Čechách*, in: Dvory a rezidence ve středověku, ed. Dana Dvořáčková-Malá (= Mediaevalia Historica Bohemica Supplementum 1), Praha 2006, s. 145–161.

Ve čtvrté podkapitole se kolegyně Dvořáčková soustředila na výsledky bádání nejužší, ale zároveň i ústřední část dvora, na výzkum rodiny panovníka. Sledovala několik možných perspektiv studia jejích životních podmínek, vzájemných vztahů, společenský status jednotlivých členů rodiny (ženy, děti, sňatkové strategie), materiální podmínky, zdravotní zabezpečení (záslužné je uvedení studií psaných z pozice lékařských spisů) i různé donace sledující zabezpečení spásy dárce, jeho rodiny a většinou i rodičů a předků. Poněkud nešťastná je formulace, že „*dary ve smyslu spásy duše, byly označovány v soudobých pramenech jako záduší*“ (s. 134), které představuje jen jednu z forem darů, zatímco v panovnických (i šlechtických) rodinách byly donace většinou vázané na sloužení výročních mší (anniversarií), jak mimo jiné vyplývá z citované disertační práce Zdeňka Vaška. V další podkapitole se autorka zaměřila na studie, které se zabývaly vzhledem a oděvy příslušníků dvora. Zmiňuje práce věnující se jak zachovaným textiliím, tak zachycením soudobé společnosti na iluminacích, nástěnných či deskových malbách. K výsledkům publikovaných sond přistupuje s vědomím nebezpečně zkratky vzniklé přílišným spoléháním na odraz dobové kostýmní reality ve výtvarném umění. Totéž by bylo možné říci i o uměleckém ztvárnění prostoru, v němž se dvorská společnost pohybovala. V tomto směru by mohla zaznít i otázka vzájemného ovlivňování potřeb dvora a architektonické podoby příslušných sídel, či přesněji řečeno členění a velikost jejich vnitřních i vnějších prostor.⁴

V poslední kapitole autorka sleduje dvůr z perspektivy jeho vnitřního uspořádání a postupného vytváření závazného systému, řádu, který disciplinoval sociální, profesní i reprezentativní vyznění chodu této mnohotvárné, vnitřně hierarchizované komunity. Pečlivě rozebrala dobové prameny, které se chodu dvora dotýkají, popisují ho a komentují. Kromě českých narativních textů si všímá i spisů zahraničních, podrobněji se oprávněně zabývá recepcí textu Hinkmata z Remeše *O uspořádání paláce* a díla zvaného *Ökonomik* Konráda z Megenbergu.⁵ Zvýraznila také kritiky dvorských praktik, včetně Petra Chelčického (zvláště viz práce J. Boubína) a upozornila na nové badatelské trendy zkoumající nejen hmotnou, ale i duchovní atmosféru dvora, konkrétně nejen jeho vnější habitus, ale i podněty z oblasti módních dobových myšlenkových proudů (příhodným připomenutím teze o posledním císaři, rozpracované P. Cermanovou). Do podkapitoly *Milníky reprezentace* kolegyně Dvořáčková vložila pokus o celkovou charakteristiku reprezentační funkce dvora, přičemž se zaměřila především na různé typy slavností. Zde bych jen dodala, že mohly být znovu připomenuty státoprávní akty reprezentace panovnické moci, k nimž patřily holdovací přísahy držitelů královských lén (např. slezských knížat) či reprezentantů imediátních zemí.

V podkapitole *Literatura jako pramen* autorka provedla zasvěcené zhodnocení možností využití středověké literatury pro bádání o životě u dvora. Zúročila tak své hluboké

⁴ Viz např. studie Gottfried Kerschner, *Die Perspektive des Potentaten. Differenzierung von »Privattrakt« bzw. Appartement und Zeremonialräumen im spätmittelalterlichen Palastbau*, in: *Zeremoniell und Raum (1200–1600)*, Residenzenforschung 6, Sigmaringen 1997, 155–186.

⁵ Mohl být připomenut *Leges palatinae* mallorského krále Jakuba III. K němu Gottfried Kerschner, *Die Strukturierung des mallorquinischen Hofes um 1350 und der Habitus der Hofgesellschaft*, in: *Höfe und Hofordnungen 1200-1600*, Residenzenforschung 10, s. 77–90; Týž, *Jacobi III Regis maioricarum: Leges palatinae – Ein Zeremoniell als Statut?*, in: *Von der Ordnung zur Norm: Statuten im Mittelalter und Früher Neuzeit*, s. 265 – 277, E-Book. 2010

znalosti fungování dvora posledních Přemyslovců, zvláště Václava II., i vlastní zkušenosti s literaturou známou a šířenou v českém prostředí 13. a 14. století, stejně jako s česky i německy psanou literaturou z této doby. Podnětně upozornila na bilingvnost pražského dvora a na paralelní existenci české, německé a latinské produkce v českém intelektuálním prostředí.

Závěr kolegyně Dvořáčková pojala nejen jako shrnutí rozpracovaných tezí, ale i jako nahlédnutí do dalších možných směrů bádání o dvorské tematice. Důraz položila na nezbytnost strukturálně-personální analýzy dvorského prostředí napříč časem a vědními disciplínami. Konstatuje, že ani dvůr Karla IV. není dostatečně probádán a značné mezery pak vykazuje výzkum 15. století. S tím lze jen souhlasit, stejně jako s volání po interdisciplinaritě. Snad je možné ještě doplnit, že společensko-politické změny pohusitského období se promítly nejen do postavení panovníka ve stavovské společnosti (nyní se stává relevantní otázka dvorské versus zemské úřady), ale také do jeho pozice vládce dvou království (Ladislav Pohrobek, Matyáš Korvín, Vladislav II. a Ludvík Jagellonský). Existoval úzký, víceméně stabilní dvůr pevně připoutaný k panovníkovi (podobně jak o něm uvažoval P. Moraw v případě Jana Lucemburského), a širší, „národní“ dvůr, reflektující uherské nebo české prostředí? Král Ferdinand I. Habsburský nakonec zvolil třetí cestu: zvolil si rezidenci se stabilními centrálními úřady mimo jmenovaná království a zahájil cestu k raně novověké podobě dvora, včetně jeho byrokratizace a pevných ceremonálních zásad.

Předložený habilitační spis PhDr. Dany Dvořáčkové PhD. svědčí o autorčině dobré znalosti tématu i schopnosti reflexe jeho různého pojmání. S nelehkým úkolem, který si předsevzala, se vypořádala velmi úspěšně, s přehledem i s vědomím úskalí, která studium dvora přinášejí. Práci ráda **doporučuji** k dalšímu habilitačnímu řízení.

Praha 13. září 2020

Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.
Ústav českých dějin FF UK